

mozgalmas, de mégis állóvízszerű

Galícia: mély harapásnyomok

„Mozdulatlanul álltam, és libabőröztem. Az elfelejtett klotyóban, amelyen úrrá lett az erózió.” Andrzej Stasiuk: Dukla

Galíciát mára csak elképzelni lehet, hiszen régen felszámolták. Vagy épül egy új Galícia, amit a lengyelek lelkesen rekonstruálnának? És mi van a másik, ukrán Galíciával? Mire számíthat ma az utazó ezen a letűnt vidéken?

Attól függ, milyen évszak van, Galíciában mindig más a fény, írja Stasiuk. Hát persze. Ott, ahol derűsen semmire sem várunk, rögtön fontos lesz a fényből kiszűrődő örökkévalóság. Attól függ, melyik évben járjuk be, folyton változnak a tájon az emlékezet motívumai. Nincs ebben semmi különös. Európa egyszerre mozgalmas és mégis állóvízszerű, csigalassúságú, régtől fogva kócos felében járunk – mi változna? Hiszen itt fényűző városrészek tűntek el egyszeriben, egész népcsoportokat, tartományokat költöztettek el, tömegeket végeztek ki. Temetők dombjain, templomokban vagy múzeumokban kell kutatónk utánuk – ha egyáltalán bárki tud róluk még igazat beszélni. Mária Magdaléna templomaiban ma is folyton harangoznak, ez is az örökkévalóságra emlékeztet. Seholy nem láttam ennyi imádkozó embert állami ünnepen, katonák között, mint itt.

Talán egy tartománya sincs káeurópának, melyet ilyen mértékben átszabdaltak, átszerkesztettek volna, mint ezt a mára részben Lengyelországhoz, részben Ukrajnához tartozó térséget. Népiirtások, lakosságcsere, kitelepítések helyszíne; elhurcolás, halálmenet, gyilkolás. Csupa értelmetlenség, félelem, túlélési kísérletek. Krakkó, Lublin, Lemberg, Zamość, Przemysł és Tarnów fényűző, reneszánsz városai és palotái. Monarchiás színház és mérnöki pontosságú városépítészet. Királyi paloták, polgárházak, céhek és egyetemek – ez is Galícia, az ellentmondás netovábbja. Láttunk itt sűrűn lakott zsidó negyedeket, zsúfolt reneszánsz udvart, kiabáló gangot, virágos tornácokat, csodálatos örmény katedrális. Kávéházat, díszes pályaudvart, kolostorokat és legatyásodott földesurakat. Mindez együtt ösztönöz ma is egy utazásra. De ugyanebben a tartományban látogatást tehetünk Auschwitz és Belzec megsemmisítő táborai. Felkavaró tárlaton követhetjük végig az elhurcoltak életét. Botránnyosan precíz náci népiirtók munkái – a biográfiáknak körülhatárolt földrajza van, városnevekkel (Frankfurt, Komárom, Tarnopol, Krakkó, Lublin, Drohobics stb.), és bűzös emberkupaiban végződnék.

Mintha belevágtak volna a földbe, olyan melankolikus egyszeriben ez a táj: aki ide téved, szemtanú lesz, ártatlan emberek eltüntetésének nyomain járkal, tapos a múlt. Akkor is itt van a talpnyoma, ha egészen másért indulunk ide.

Szaga van

Galícia egykor szegényszagú föld volt, de erős népi és patrióta kultúrájával különös földnek számított. Lakossága túlnyomó többsége nem is lengyel volt, mint ahogy a 18. században terjeszkedő Monarchia kormányzói és az ide utazó trónörökös hitték, hanem jelentős számú rutén és zsidó lakóval rendelkezett. Valamint román, szlovák, örmény, székely és cigány emberek éltek itt együtt, nagyjából békében, kiváltságos jogokkal; és persze pénztelenül, tele mindenféle hiedelmekkel – nagyhatalmak folyton fenyegető keresztüzében. A tájhoz tapadó reménytelenség szólami dalokban és a költészetben is tetten érhetőek, sőt a legutóbbi évtizedben lengyel, magyar és osztrák írók is elég lesajnálóan beszélnek erről a „gyönyörű” vidékről. Stasiuk 1997-ben a lengyel Galíciát az üresség és unalom csodás, ám jövőtlen földjének nevezi. De ilyen pikáns megnyugvással és akarattalansággal írt Bruno Schulz is az ukrán Drohobicsról: „A piactér üres volt és sárga a nap hevétől, a port kisöpörték a forró szelek, akár a bibliai sivatagban”. Jurij Andruhovics szülőföldjét

(a galíciai Ivano-Frankivszkban született) perifériaeurópának hívja. Vagy Stanisław Vincenz a haszid rabbik és cádikok történeteinek gyűjtője beszél így beszélgetőtársai rongyos életéről. Martin Pollack bécsi író, némi leegyszerűsítéssel úgy fogalmaz, hogy Galícia ma már nem is létezik, csak hült helye az egykor volt multikulturális világnak.

Galícia az egykori Osztrák-Magyar Monarchia egyik legnagyobb tartománya volt. *Glodi*, azt jelenti *meztelen, csupasz; rongyos*, és azt, *ébesek*. Egyik következt volt a másikkól. A földművesek száma a századfordulón itt éppen annyi volt, mint Dalmáciában. Vagyis majdnem mindenki a földjén dolgozott. Kelet-Galícia és Nyugat-Galícia látszólag alig különbözhetne egymástól, ha nem két ország területén volna. *Leopolis*, vagyis *Lviv* a Kárpátokban élő magyaroktól hallani még, hogy *Lembergbe* utaznak –, ez az elrongyolódott ékszerdoboz ma Ukrajnában fekszik. Testvére, egykori társa a harcokban és a borkereskedelemben Krakkó, Nyugat-Galícia fővárosa, ma Lengyelország legdivatosabb városa. A Monarchia idején e két város szoros kapcsolatban állt. Krakkó méltó társa volt Lemberg, ahova több ezer lengyelt telepítettek az első világháború után, és ahonnan a második világháborúban gyakorlatilag mindenkit deportáltak. Akik életben maradtak, azokat az új német-lengyel határra vitték a háború után, az Odera mellé, Sziléziába vagy Hátsó-Pomerániába. Lemberg ezért nem pontosan olyan a lengyeleknek, mint a magyaroknak Kolozsvár, még ha a bédekkerek többsége előszeretettel használja is a hasonlatot. A Licsakivi temető óriási emlékműve a város halottainak olyasmi, mint a Házsongárd. De teljesen más, lengyelek fekszenek benne, és közöttük fekszenek az ukránok.

Lemberg lemarad e versenyben. Inkább elhagyatott, vagy még inkább magára hagyott város. Ha valaki a podóliai síkság felől, az egykori Ferenc József hegyről pillantja meg, csodálatos látvány tárul elé: a gótikus templomtornyok, a szecessziós és barokk épületek, a katedrális magasba nyúló erődtíme nye már messziről jól látszanak. Holott Lemberg inkább egy lapos ukrán város. Észak felől a szem először síkságon kalandozik, falvak és majorok követik egymást, messzeségbe vesző zöld ligetek. A legszebb fogatok ebben a városban futottak. Lemberg minimum kétszínű, de inkább ezer. Pazar és szürke, de aztán szmogos, csillámló és romos, elbűvölő, ugyanakkor szívbe markoló látványt nyújt. A híres galíciai szegénység tapintható és szagolható lesz.

Galícia tartomány keleti fele, az ukrán (rutén) vidék egészen más képet fest, mint a lengyel. Valóban rongyos, szegény és reménytelen. Elhagyott udvarok és régi kolhozépületek vasvázai követik egymás. A tájban értelmetlenül kolbászoló kutya mintha az itt lakó ember metaforikus képe volna. Seholy egy szál tulipán, amikor tavaly tavasszal bejártuk. Annál inkább a szovjet emlékezet elrepedt emlékmű-maradványai. Podóliában tavaly meglátogattuk a Kamenyec-Podolszkij 1941-es augusztusi mészárlás tömegsírját. Szabadon járhatnak be állatok és emberek a dolgukat végezni: egy park és játszótér közepén áll, tízemeletes lakótelepi házak között. Kelet-Galícia jövője teljesen bizonytalan, éppen a napokban olvastam, hogy pár hete újra zsoldot szednek a fizetésekből a hadseregnek.

De térjünk vissza Lengyelországba.

Közép-Európa a nyugati vendégmunkások hazahordott pénzéből új életet nyer, mintha ráfújták volna a tájra Norvégiát és Svájcot. Számos meglepetés éri ma az utazót a szlovák-lengyel határvidéken. Gazdag, ápoltság, izléselesen felújított faházak, díszes gangok, gondozott emlékhelyek, a virágos tornácokon gyerekzivaj. Segítőkéz emberek; elhagyott és újraéledt zsinagógák. Monumentális II. János Pál szobrok, a szentté avatás óriásemlekművei. Faluvégi Mária kisdédél, gyertya és művirág. Kínai diszkont, modern pláza, a kilátástalanság helyett pedig némi vidámság és remény, a nyugati vendégmunkából megtermelt új gazdagság.

KISS Noémi
Tájkakorlatok
JAK – Kijárat, 2003

Határhelyzetek
(Paul Celanról)
Anonymus, 2003

Trans
Magvető, 2008

Rongyos
ékszerdoboz:
utazások keleten
Magvető, 2009

Fekete-fehér
Szépmesterségek,
2011

Ikeranya – az
első év
Magvető, 2013

„Az idegen táj és
gyakorlata”
Magyar Lettre
Internationale, 41

„Egy szobor
szépsége és
mentsége”
Magyar Lettre
Internationale, 43

„Digitális Bédekker”
Magyar Lettre
Internationale, 45

„Bukó – Csoportos
utazás kelet felé”
Magyar Lettre
Internationale, 49

„H mint néma határ”
Magyar Lettre
Internationale, 54

„Paróka: A nő és
az írás”
Magyar Lettre
Internationale, 57

„Csernovic”
Magyar Lettre
Internationale, 58

„Szilánkok. A nő
a kortárs magyar
irodalomban”
Magyar Lettre
Internationale, 63

„Göröngyös utak,
rögös esszék
meg a magyarok
– Andrzej Stasiuk
Babadagjáról”
A lefényképez-
hetetlen. Csoszó
Gabriella képeihez”
Magyar Lettre
Internationale, 64

„Rongyos
ékszerdoboz.
Lemberg”
„Az angol iskola”
Magyar Lettre
Internationale, 66

„Honeckerpapucs”
Magyar Lettre
Internationale, 74

„Babanéni”
Magyar Lettre
Internationale, 89

(Farkas Zsolttal,
Marno Jánossal,
Németh Gáborral,
Péterfy Gergellyel
és Szilágyi
Zsófiával)
Szextett Závada
Pál, Szijj Ferenc és
Esterházy Péter
könyveiről
Magyar Lettre
Internationale, 46,
47, 48

Láncfalpak

Én már nem tudok úgy írni, mint a múlt századi utazók, de már úgy sem, mint Stasiuk a rendszerváltás után, ahogy bejárta gyerekkorának színhelyeit. Lengyelországban a ködös, hegyi táj is radikálisan megváltozott. Galícia újra létezik, minden nosztalgia nélkül is élő tartomány, és aki látja, libabőrös élményben lehet része. Sajó Tamás, a „Wang folyó versei” című, méltán népszerű blog szerkesztője vezet minket, akit Radics Viktória varázsló manónak nevezett el, én messzelátó haszid cádíknak.

Ez a történelmileg oly viharos vidék jelenleg inkább egy vadvirágos táj képét adja, de ha közelebről megvizsgáljuk, drámai pillanatok sora elevenedik fel. Krakko zsidónegyede ma a holocaust-turizmus disneyland központja, nem elég megható. Viszont Lublinban az „NN Theater” tárlata eredeti módon mutatja be az elhurcoltak életét, fiatalok építenek fel itt interjúk és amatőr fotógyűjtemény segítségével egy új archívumot. Ugyanígy felkavaró élmény a belzeci tábor (a keleti Auschwitz) emlékműve, Lesko és Bobowa haszid temetői és feliratos síremlékei (vidám oroszánok, gyertyatartó díszes női sírkövel a 16. századból). Łańcut szecessziós zsinagógája a teremtés képeivel, és a habsburgosított barokk város, Przemysł katedrálisai, a San folyó partján pedig a mai is látható Molotov-erődrendszer. Minden megvan, meg lehet fogni, szagolni.

Látjuk, ahogy Bem apó egy tóban lebeg Tarnóuban. Igen, Galíciából jött Bem apó, és itt volt katona Švejk vagy Redl ezredes is. Mindegyikükkel bajok voltak. Bem apó emigrációban a szíriai Aleppóba kerül, ahol segít az Oszmán Birodalomnak úrrá lenni a zavaros helyzeten, a török hadsereg tisztje lesz, és áttér az iszlám hitre. Ezért aztán nem lehetett sírja egyetlen keresztény lengyel temetőben sem. Egy tó fölé épült panteonja – a víz csendes, néhány döglött kacska, galambok – a galíciai vallásszabadság szimbóluma.

Egyik reggel arra ébredünk, hogy Putyin hadihajón a Krímbe vonul. Utunk során nem kerülhetjük el a háborút, mert folyton szembe jön, képzeletbeli láncfalpakon érkezik. S aztán látjuk, hogy Galíciában is elindul a taposás.

Éppen ünnepnapon járjuk be Zamość és Łańcut utcáit. Tankok és harckocsik vonulnak. Lengyel katonák járják a város melletti falvak utcáit és a külvárosokat is, az emberek értetlenül és óvatosan bámészkodnak. Gyerekek barátkoznak a fegyverekkel a parádén, bemásznak a láncfalpakok belsejébe. Egyenruhások igyekeznek megszerettetni magukat, vigyorognak, integetnek, a lakosság állami kitüntetések vehet át – Nagybaldogasszony ünnepe van. Valóban volt olyan a történelemben, amikor személyesen Mária vezette a lengyel sereget főtábornoki rangban – de ez most inkább ne legyen. Ezen a napon reggeltől késő délutánig miséznek, több ezer hívó áll sorba áldozásért. Égkék, felszalagozott, virágba boruló Máriák az út mentén. Nem a kilátástalan szegénység ez a vidék, hanem a készülődés és a várakozás. Stasiuk húsz évvel ezelőtti Galíciáját szöröstül-bőröstül kicserélték, és most úgy tűnik, mindjárt mozgósítják is. Zamośćban Rosa Luxemburg szülőházát is megtaláltuk az árkádok alatt, reneszánsz vastag falat tapogattva.

Dombtemető ugró oroszánal

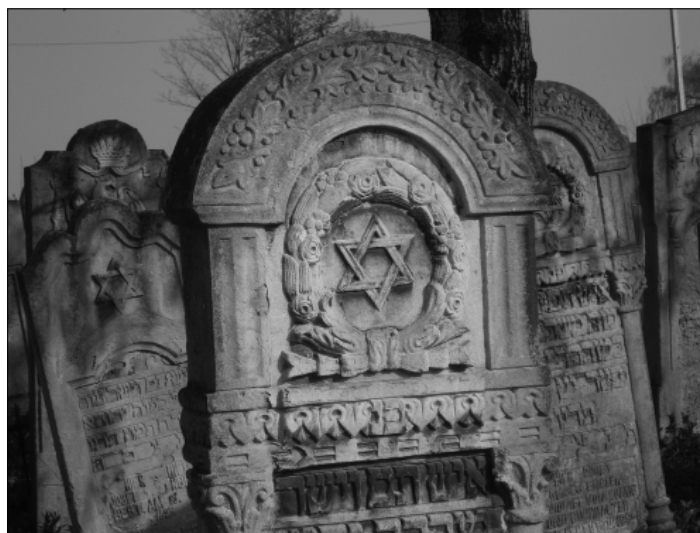
Mikor hazaérek, előveszem Stanislaw Vincenz: *Találkozás haszidokkal* című könyvét. Szerettem volna néhány életet végigkövetni, nyugatról keletre, a síkságról Podólia felé, majd föl a Kárpátokba, a mai Ukrajna területén

át. Ehelyett a Duna partján járok. Belzből Verőcére érkeztem, akárcsak Vincenz a második világháború alatt: „Amikor menekültek Magyarországon éltünk, megismertem egy magyarországi származású, ott is élő fiatal haszidot, aki néhány évet Lengyelországban, rabbiképzőben tanult a híres Rokach rabbinál Belzben. Nagyon különböző körülmények között találkoztunk, először akkor, amikor kétszer is átléptem a határt, aztán néhány évvel később, 1944-ben, amikor Magyarországra bejöttek a németek. Ismerősömnek akkor már nem volt háza, mert családja nagy részét deportálták Auschwitzba, ő pedig Budapesten bujkált és lengyel menekülteként vészelt át a háborút. (...) Nem vesztette el a szellemi hierarchiába vetett naiv bizalmát, hitt abban, hogy szellemi erők irányítják a világot, és ezt »odaát« is tudják jól. Ha azt mondtam ellentétül, hogy nekik odaát – egyelőre legalábbis – szintén van valami mondanivalójuk, diszkrét iróniával, kissé feszélyezetten mosolyodott el, arcáról megbocsátó tudást olvastam le.” (*Visszhangok és emlékek*, 117. old. ford. Pálfalvi Lajos)

Temetői képeket nézegetek, sűrű köerdő fát tapogtja a szemem. Emberek görnyedt háta, összehajolt kövek félelemárnyékban. Gondozatlan sírkövek, lián, nemsokára a föld alá bújnak Bobowa és Lesko többszáz éves oroszánjai és gyertyatartói. Titokzatos üzenetük egyszerre eleven emlék és figyelmeztetés is az utókornak: ahogy a mohafoltok rárajzolódnak a sírokra, életre kelnek az elhurcoltak elődei, a tanult, haszid emberek. Sehul Európában nem volt ilyen felkészült és szervezett fasiszta népiptás, mint ezen a vidéken. Mint mozaikokat, rakosgatom a képeket: Lesko sefárd zsinagógájához hozzáillesztek egy másikat, Bártfáról. Gólya, nádvessző, rojtok és csomók. Kéz, ujjak, gyertyatartó, Tóra, írás, másolás és mormolás. A haszid dombtemetőt teritem a képernyőre. Hozzá tűzve egy másikat: a bukovinai csernovici temető portréi: a mai Ukrajna területén az egyre nagyobb számú turizmusnak köszönhetően szintén lekaszálták a zsidó temetőt.

Stanislaw Vincenz Verőcén, egy Duna-parti faluban vészelt át a háborút. Galíciából 1940-ben érkezett az „idilli, csendes, titkos tájba” (a Csarnahorán át menekült) és soha többé nem tért haza. A Dunáról meglepően kedves és szívélyes leírásokat készített, államalapító folyónak tartotta, a civilizáció különös természeti kellékének. Értékelte a dunakanyari tájat, ugyanakkor félelmetes katonai támaszpontnak, a kelet-európai népiptás hátterének nevezte a hatalmas vízmosást. A szép táj mennyire hogy tud ölni, teszem hozzá. Az ölést nem lehet csak úgy kitörölni, hiába robbantanak, gyújtogatnak, építenek ipart, gyárat, munkatelepeket, mozt a gyilkosságok helyszínén. Annál inkább látszik a múlt, minél nagyobb az eltüntetés igyekezete.

Amikor a fejemben a temetők összeérnek, megint a Duna partján állok. Tahitófaluban tavaly ősszel, egy szeptemberi napon mentünk ki a gyerekekkel a sírokhoz. Kis fakaput találtunk, drótot, nem kellett különösebben feszegetni. Most összedrótózom az emlékeket, Galícia, Bukovina, a haszidok és a Duna sóderes hordaléka, a barna, iszapos víz és a burjánzó nyárfák... Sírok, kövek, az összegörnyedő és alámerülő emberi alakok mohazöld, sáros tehetetlensége – játékos, vidám, szelíd oroszánok (bajos, hiszékeny díszek?). E temetők egy eltűnt kor kimért, feszített, komor nyugalmát árasztják – szemben a valóság hektikus játékával. Ezt itt semmi, a nincs és a volt naiv meséje: a senki eltűntetése. Furcsa, ha a temetőnek ilyen tiszta esztétikája van, nem pedig valósága. Csakhogy a valóság ilyenkor még durvábbat és nagyobbat harap.

A SZERZŐ FELVÉTELEI: GALÍCIA, ŁAŃCUT, HASZID ZSINAGÓGA, ZSIDÓ TEMETŐ